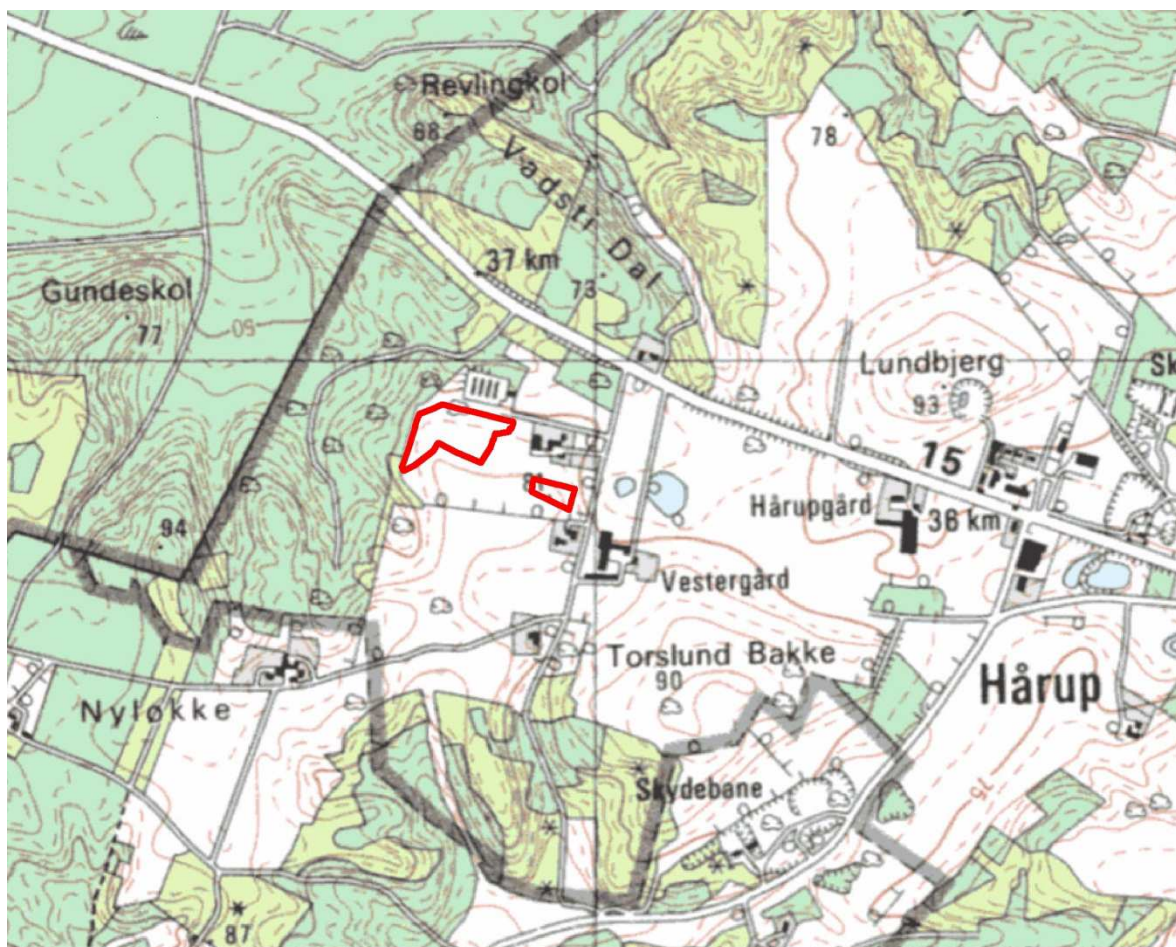

Kulturhistorisk rapport for udgravning ved Hårup Vestergård

Journalnummer: SIM 3/2012
Sted: Hårup Vestergård
SB Stednummer: 160105-284
KUAS j.nr.: 2012-7.24.02/SIM-0011

Matr. nr.: 7y
Ejerlav: Hårup By, Linå
Sogn: Linå
Herred: Gjern
Gl. Amt: Skanderborg

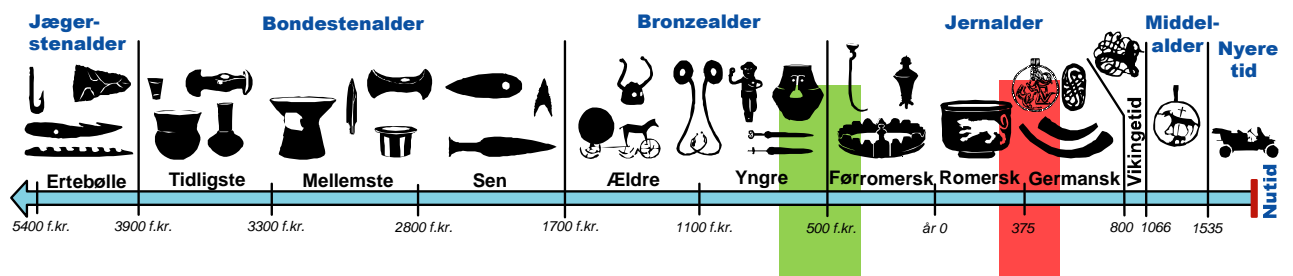

På ovenstående kort er udgravningen fremhævet med rødt.

Resume: Udgravningen af de to felter påviste 7 langhuse, 4 økonomibygninger/4-stolpeanlæg, 1 hegn, 25 jernudvindingsovne (slaggegrubeovne), 13 gruber fra trækulsmiler eller bål til ristning af myremalm, flere affaldsgruber/grubekomplekser og 1 offergrube. Dertil kom en del kogestensgruber, enkelte gruber med keramik og mange gruber med ukendt funktion. Strukturernes dateres til yngre bronzealder, ældre førromersk jernalder og romersk jernalder.

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Undersøgelsens resultater	3
Topografi	8
Fortidsmindelandskabet.....	8
Udgravningsdata.....	9
Metode	9
Fremtidigt arbejde.....	10

Tidslinje med de identificerede perioder. Rødt markerer jernudvindingsovnenes sandsynlige datering, og grønt husenes sandsynlige datering.

Indledning

Sagen er opstået i forbindelse med anlæggelsen af motorvejen mellem Funder og Låsby. Silkeborg Kulturhistoriske Museum foretog i den anledning forundersøgelser i området ved Hårup. Disse undersøgelser påviste anlægsspor, og to separate områder på i alt ca. 1,3 ha. blev udvalgt til en egentlig arkæologisk undersøgelse.

Udgifterne til disse undersøgelser påhviler ifølge museumsloven § 26 stk. 2 og § 27 stk. 4 bygherre, i dette tilfælde Vejdirektoratet, Thomas Helsteds Vej 11, Postboks 529, 8660 Skanderborg ved Kirsten Friis-Christensen. Ansvarshavende på museet er Peter Mohr Christensen, som har stået for den indledende korrespondance.

Undersøgelsens resultater

Udgravningen omfattede ca. 1,3 ha., og der blev registreret i alt 984 fyldskifter. Mange af fyldskifterne var rodvælter, stenspor og dyregange. En del af fyldskifterne var anlæg i form af stolpehuller, gruber m.m. Blandt disse anlæg kunne der udskilles 7 langhuse, fire 4-stolpeanlæg, 1 hegn, 25 jernudvindingsovne (slaggegrubeovne), 13 gruber fra trækulsmiler eller bål til ristning af myremalm, flere affaldsgruber/grubekomplekser og 1 offergrube. Dertil kom en del kogestensgruber, enkelte gruber med keramik og mange gruber med ukendt funktion.

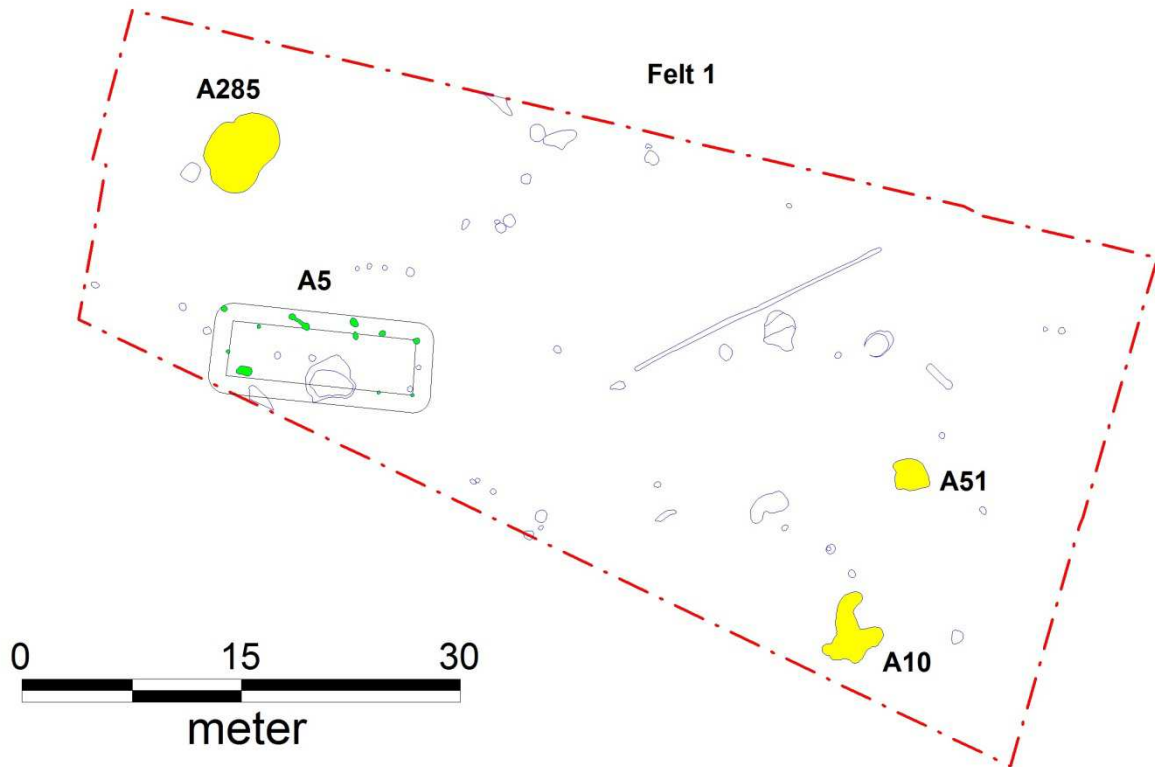
Det udgravede område blev delt op i 2 felter: et mindre mod øst (Felt 1) og et stort mod vest (Felt 2). Nedenfor beskrives felterne separat og de vigtigste fund fremhæves.

Felt 1 og 2's placering i forhold til hinanden.

Felt 1

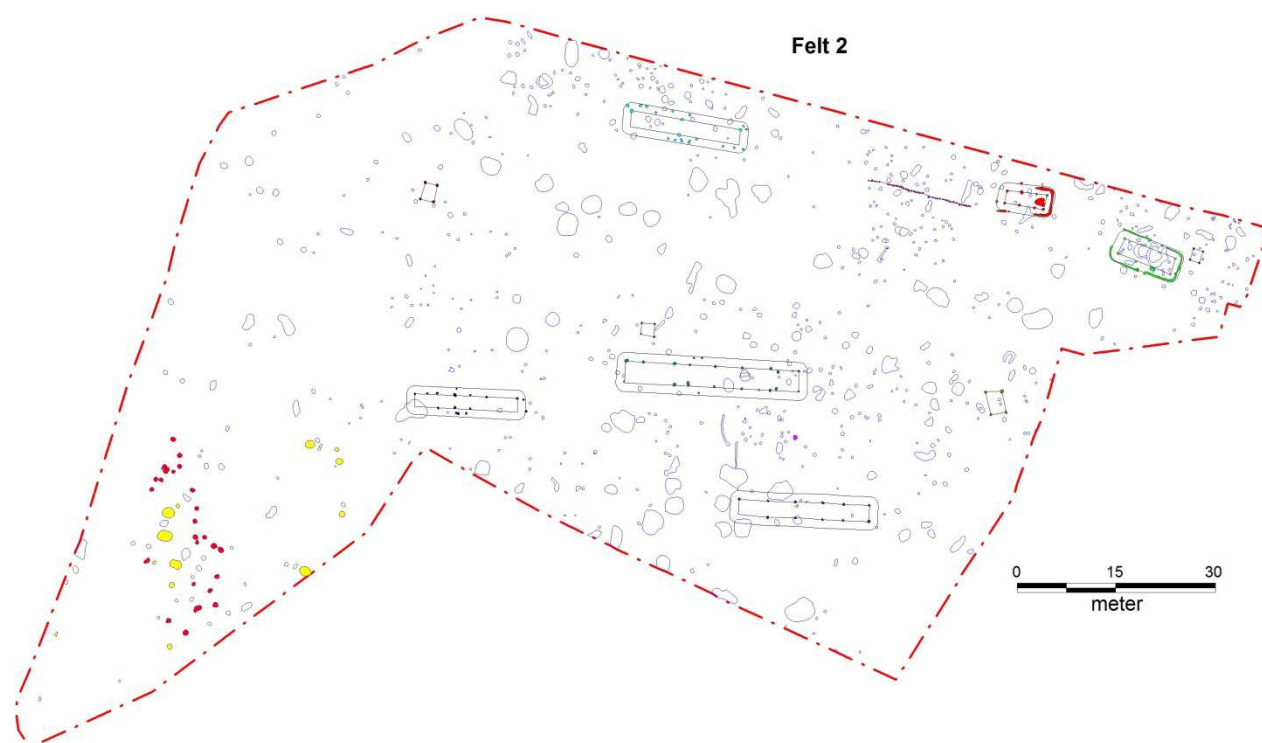
Undergrunden i dette område var overvejende ret kompakt sandet ler. Her blev der registreret et muligt langhus A5, der på baggrund af konstruktionstypen kan dateres til yngre bronzealder. Huset var meget dårligt bevaret med kun få tagbærende stolper og enkelte vægstolper bevaret. Den dårlige bevaring af huset skyldes antageligt den ringe muldlagstykkelse på stedet. Det estimeres, at huset har været ca. 15 meter langt og ca. 5 meter bredt. Tæt på huset er der fundet flere grubekomplekser A10, A51 og A285, der indeholdt en del keramik, som kan dateres til yngre bronzealder. Disse gruber er antageligt sammenhørende med langhuset.

Felt 1 med de vigtigste anlæg markeret.

Felt 2

Undergrunden i dette felt var overvejende sand, hvilket betød megen dyreaktivitet, primært i form af mosegrigange og -boer. Derudover var der en del større rodvælter på arealet samt mange større sten. Ovennævnte naturlige fænomener har præget undergrunden stærkt, og de har dermed også præget de fyldskifter der er blevet opmålt. Der er dog stadig fundet en del menneskeskabte anlæg. Området har i den nordlige del af feltet spor af bebyggelse fra yngre bronzealder til førromersk jernalder. Bebyggelsen består af flere langhuse og enkelte økonomibygninger i form af 4-stolpeanlæg. I den sydlige del af feltet er der et område med jernudvindingsovne af slaggegrubetypen og andre anlæg, der formodes at have tilknytning til jernudvindingprocessen. Disse skal dateres til 200 e. Kr. til ca. 600 e.Kr. Endelig blev der i den nordlige del fundet en grube, der tolkes som offergrube med en kværnsten og værktøj af sten.

Felt 2 med huse og jernudvindingsovne m.v. markeret.

Det ældste i området (se nedenfor) er 3 langhuse, der antageligt skal dateres til yngre bronzealder på baggrund af deres konstruktionstype. Husene udgøres af A6, A721 og A722. Fælles for disse huse var den noget dårlige bevaringsgrad. Husene blev estimeret til at være mellem 18 og 22 meter lange og 4-5 meter brede. Husenes tagbærende stolper var i nogen grad bevaret, enkelte indgangspartier var bevaret, men kun meget få vægstolper var bevaret.

Hus A6 bestod af den sydlige indgang, et helt sæt tagbærende stolper samt flere vægstolper og enkeltstående tagbærende stolper. Indgangsstolperne i syd var indrykket i forhold til væggen, hvilket er et typisk træk for huse fra yngre bronzealder.

Hus A721 bestod af 7 sæt tagbærende stolper, hvoraf de tre af sætterne var komplette. Den sydlige indgang var også bevaret i dette hus. Endeligt var der bevaret få vægstolper i husets østlige gavl.

Hus A722 bestod af 6 sæt tagbærende stolper, hvoraf det vestligste sæt manglede den sydlige stolpe. Der var ikke bevaret indgange eller vægforløb i dette hus.

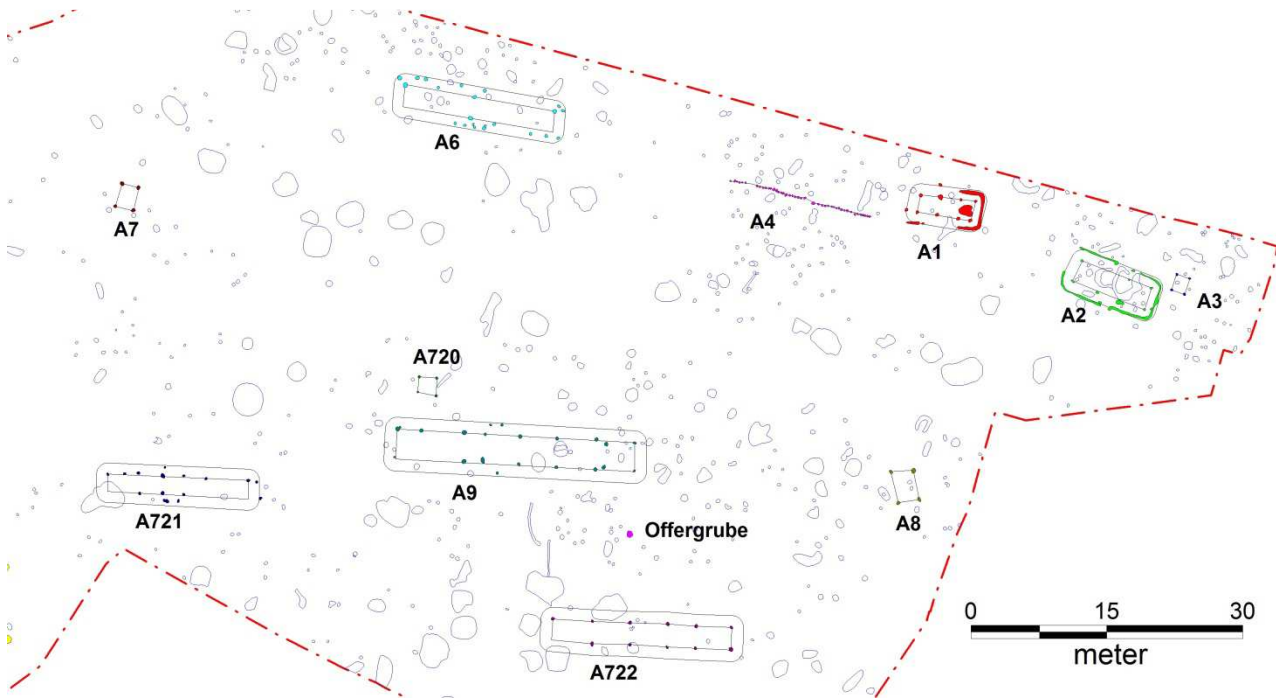
Langhusene A1, A2 og A9 var en smule yngre og kan antageligt dateres til overgangen mellem bronzealder og førromersk jernalder eller ældre førromersk jernalder. Disse huses bevaringsgrad var lidt bedre end de ovenfor nævnte huse. Husene blev estimeret til at være mellem 10 og 28 meter lange og mellem 5 - 6 meter brede.

A1 bestod af 4 sæt tagbærende stolper med vægforløbet bevaret i østgavlen og enkelte vægforløb og vægstolper bevaret i resten af huset. Endelig var staldgrebningen bevaret i øst.

A2 bestod ligeledes af 4 sæt tagbærende stolper. Her var vægforløbet bevaret i næsten hele husets udstrækning og indgangene var tydeligt markeret. Husene A1 og A2 var meget ens og må stamme fra samme periode.

4-stolpeanlæggene/økonomibygningerne udgøres af A3, A7, A8 og A720. Husene bestod alle af 2 sæt tagbærende stolper, der var placeret mere eller mindre i et kvadrat. Det kan ikke afgøres med sikkerhed hvilke langhuse der præcist var sammenhørende med disse økonomibygninger, men det antages at de har været sammenhørende med de yngste huse på stedet.

Hegn A4 var bevaret over en strækning på ca. 16 meter. Det var et enkeltstolpehegn med meget tæt stående stolper. Hegnet lå oppe i pløjelaget og var dermed svært at erkende i udgravningsprocessen. Dette kan være grunden til, at hegnet stopper brat i begge ender. Muligvis var dette hegn sammenhørende med huset A1.

Felt 2 området med huse.

Det kan ikke afgøres, pga. manglende stratigrafi, om husene i hele området udgør flere gårdsenheder, eller der er tale om huse som afløser hinanden indenfor samme lille område.

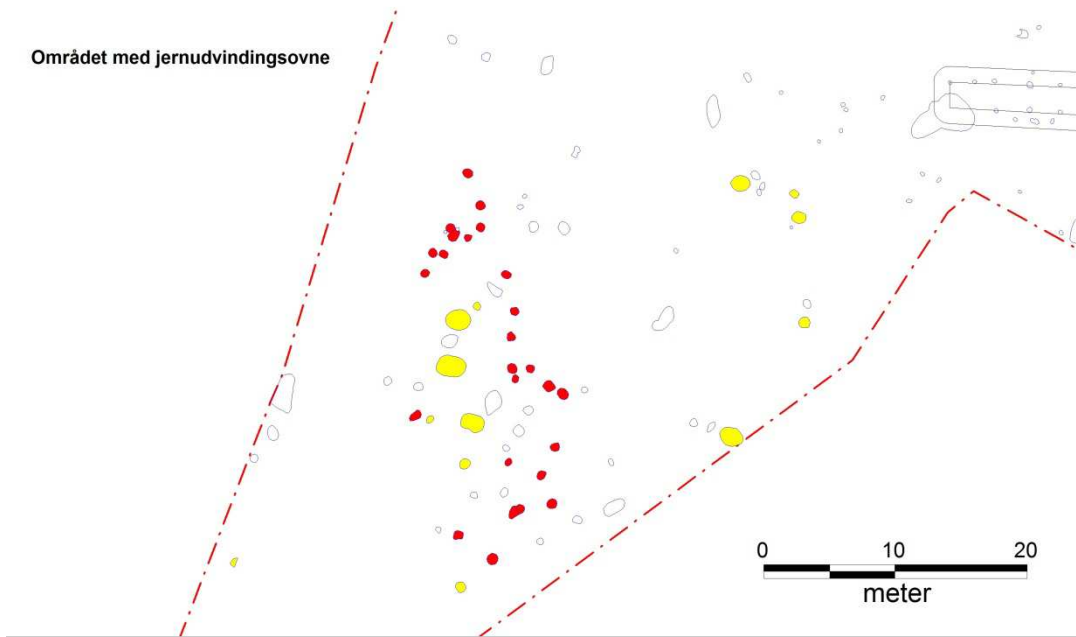
Udover husene var der i dette område enkelte gruber med fund af keramik, der kan dateres til samme periode som husene.

Den sydlige del af feltet indeholder resterne af 25 jernudvindingsovnene og 13 gruber, der tolkes som miler til brænding af trækul og/eller bål, hvor man har ristet myremalmen, før den egentlige jernudvinding i ovnene har fundet sted.

Jernudvindingsovnene er af slaggegrubetyper og kan dateres til ca. 200 e. Kr. – 600 e. Kr. Anlæggene bestod af en grube mere eller mindre fyldt med slagge og trækul. Gruben har ligget direkte under selve jernudvindingsovnen og har opsamlet slaggen fra udvindingsprocessen. Nogle af ovnene bærer præg af at være blevet tømt for slagge, således at slaggen kunne gennemgå udvindingsprocessen igen for at sikre et optimalt udbytte af jernmalmen.

De 13 gruber, der tolkes som miler til brænding af trækul eller bål til ristning af malm, bestod af en mere eller mindre nedgravet koncentration af trækul, se foto nedenfor.

Området med jernudvindingsovne

Området med jernudvindingsovne og mulige trækulsmiler/bålrester til ristning af myremalm. Rødt markerer ovnene og gult de mulige miler/bål.

Typisk jernudvindingssovn.

Typisk trækulsgrube.

Endelig blev der i felt 2 fundet hvad der tolkes som en offergrube med liggeren af en drejekværn. Kværne af denne type kan dateres ret bredt til 200 e. Kr. og frem. Sammen med kværnstenen blev der fundet en rund knusesten, en glittesten og en sten med form næsten som et hammerhoved med en spids og en fladere ende. Denne sten har, ligesom den runde knusesten, antagelig være brugt som bildesten/bildehammer. Det vil sige et stykke værktøj, som er blevet brugt til "skærpning" eller afretning af kværnstenen. Stenene har i begge ender tydelige spor af at være blevet brugt.

Snit gennem offergruben.

Kværnsten og "værktøj".

Offergruben kan godt have samme datering som jernudvindingsovnene. Men da både jernovnene og drejekværnen har en bred datering, må dette stå hen i det uvisse.

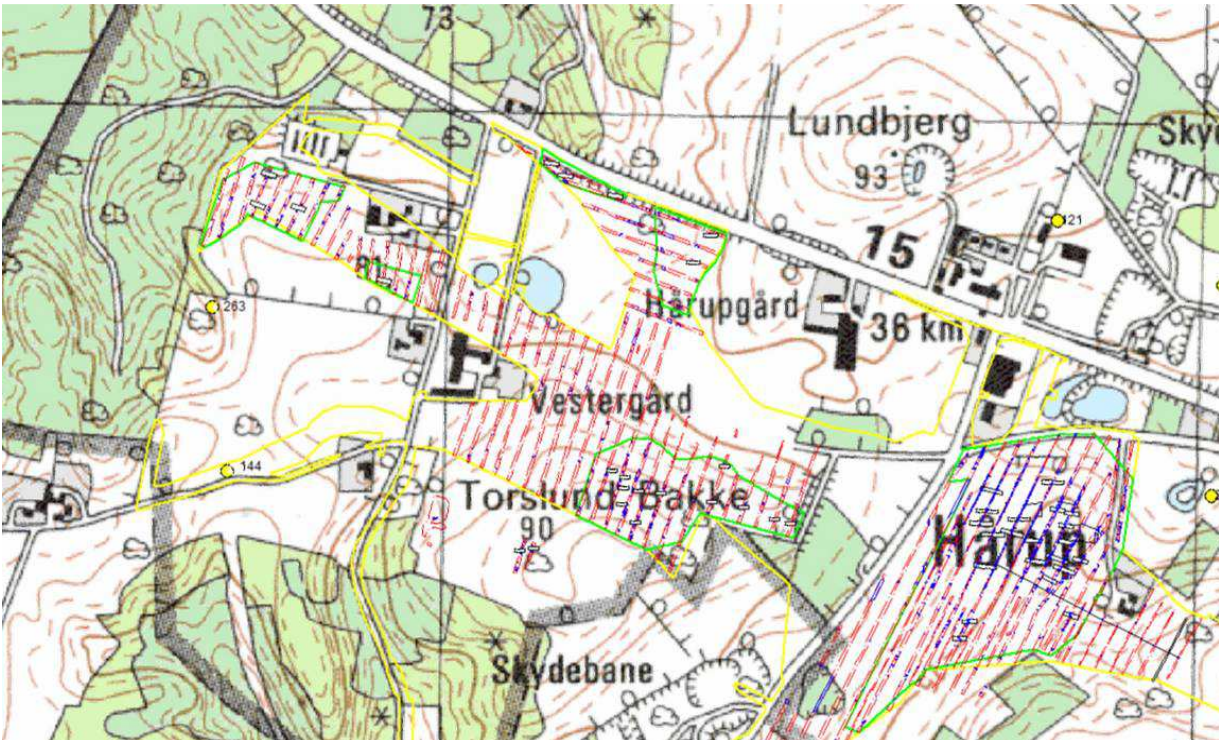
I forbindelse med udgravningen af huse og jernudvindingsovne blev der udtaget jordprøver til naturvidenskabelige undersøgelser. Prøverne blev taget med henblik på datering og nærmere analyse af eventuelle macrofossiler. Resultaterne af prøverne foreligger ikke i skrevne stund.

Topografi

Arealet er beliggende på et NV-vendt næs på kanten af de markante skråninger ned mod Gudenådalen. Undergrunden består af gult sand iblandet lidt ler, vekslende med gult ler iblandet varierende mængder sand. Især mod NV er der i undergrunden en del steder næve- til hovedstore sten og enkelte større sten.

Fortidsmindelandskabet

Knap 175 meter syd for arealet er der i en lavning op til Nordskoven fundet jernslagge (Sb.nr. 263), der dateres til yngre romersk jernalder eller yngre. Lidt længere mod syd, godt 375 meter, er fundet en boplads, hvor der var opløjet keramikskår og jernslagge (Sb.nr. 144). Denne boplads dateres til germansk jernalder eller vikingetiden. Mod øst er der ved prøvegravningen forud for motorvejen syd for Hårup fremkommet flere arealer med omfattende bopladsspor fra det meste af jernalderen, vikingetid og ældre middelalder. Tilsyneladende har egnen været tæt bebygget i jernalderen.

Registrerede fortidsminder i nærområdet.

Udgravningsdata

Sagen er journaliseret på Silkeborg Museum som SIM 3/2012 Hårup Vestergård.

Sagsansvarlig for bygherre er Kirsten Friis-Christensen. Ansvarshavende på museet er Peter Mohr Christensen, som har stået for den indledende korrespondance.

Udgravningen på Hårup Vestergård blev påbegyndt den 28. november 2012 og afsluttet den 12. februar 2013. I denne periode arbejdede de tilknyttede medarbejdere også på andre udgravninger. Den daglige ledelse er foretaget af Rikke Isler, assisteret af Merete Dyrmosé. I kortere perioder deltog desuden Malene Madsen, Jette Dau Lüthje og Esben Klinker Hansen. Vejret i perioden var præget af frost og sne, hvilket har vanskeliggjort iagttagelses- og arbejdsforholdene. Udgravningen blev foretaget på et areal udlagt som brakmark.

Udgravningens resultater er registreret løbende og foreligger efter endt beretningsarbejde til fremvisning på museet ved anmodning. Materialet består af digitale feltplaner med notater, fysiske snittegninger på folie og papir, samt digitale fotos.

Naturvidenskabelige rapporter og listemateriale eksporteret fra M.U.D. (Museernes Udgravnings Data), foreligger desuden i sagsmappen, og / eller i den digitale sagsmappe.

Metode

Entreprenørarbejdet er foretaget af Leo Rask Andersen, Sorring, med gravemaskine påmonteret tiltbar rabatskovl. Overjord (dyrkningsjord) og råjord, samt overjordsblandet råjord er holdt separat, således at de to fraktioner i store træk har kunnet genplaceres i korrekt orden, efter endt arkæologisk arbejde. Dette skulle sikre en optimal dyrkbarhed, når vi ser bort fra den rent strukturelle skade en muldafrømning af et større areal i 25-50 centimeters dybde repræsenterer, selvom vi har søgt at komprimere bedst muligt.

Anlægsspor og forstyrrelser er indmålt med differentiell GPS og efterbehandlet i Mapinfo. Dette materiale ligger til grund for de her viste oversigtskort. Genstandsmateriale og jordprøvemateriale er blevet indsamlet med henblik på yderligere behandling i forhold til en nærmere datering og beskrivelse af bebyggelsessporene.

Fremtidigt arbejde

Med indeværende rapport anses feltarbejdet som afsluttet, og bygherre kan nu foretage det nødvendige jordarbejde på det undersøgte område uden indvending fra museets side. Bebyggelsen er dog ikke afgrænset mod hverken nord eller syd, og det må forventes, at der også her er spor efter forhistorisk bebyggelse.